

●

Cilt 4 / Sayı 2 / Kış 2024

Kitap Tanıtımı

●

Söz Uçtu Yazı Kaldı

“Şecere-i Terākime’de Edim Bilimsel Bir İnceleme”

Merve Özde Özdemir

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

ORCID: 0009-0001-4693-6678

merve06ozde@hotmail.com

Özdemir, Merve Özde. “Söz Uçtu Yazı Kaldı “Şecere-i Terākime’de Edim Bilimsel Bir İnceleme”.

Kün: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi 4.2 (Kış 2024): 80-83.

DOI: <https://doi.org/10.54281/kundergisi.52>.

Geliş Tarihi: 06.12.2024 / Kabul Tarihi: 24.12.2024 / Yayınlanma Tarihi: 30.12.2024

Bu çalışma Creative Commons Attribution 4.0 International License ile lisanslanmıştır.

Söz Uçtu Yazı Kaldı

“Şecere-i Terākime’de Edim Bilimsel Bir İnceleme”

Merve Özde Özdemir

Özdemir, Merve Özde. Söz Uçtu Yazı Kaldı “Şecere-i Terākime’de Edim Bilimsel Bir İnceleme”. İstanbul: Kesit Yayınları, 2023.

Dilbilimde metin ve söylemlerin, anlamlandırılabilmesi için edim bilimsel, söz dizimsel ve anlam bilimsel açıdan sınıflandırmalar ve çalışmalar mevcuttur. Türkçenin tarihî dönemlerindeki metinlerin bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilebilmesi için, dil bilimin bir kolu olan edim bilimsel yöntemden yararlanılabilir. Edim bilim aracılığıyla dil kullanımları, bağlam ve olaylar arasında yer alan ilişkiler incelenir. Bu ilişkiler, sözcelerin yorumlanmasını, metin dışı dünyada (gerçek dünya) nasıl karşılık bulduğunu, yazarın iletmek istediği söylem eksenini tespit edip metin içinde nasıl kullandığı ve metinde yer alan yapıların yazar-okur arasındaki iletişimsel ilişkisi etkileşiminden oluşur. Söz konusu etkileşim göstergelerden hareketle edim bilimsel, ruh bilimsel ve toplum bilimsel olgularla doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda toplumsal olguları yansıtan Şecere-i Terākime[ŞT], Seçkin tarafından *Söz Uçtu Yazı Kaldı* adlı eserde edim bilimsel olarak ele alınmıştır. Araştırmacı tarafından farklı bir bakış açısıyla hazırlanan kapsamlı bir eserdir.

Ebulgazi Bahadır Han tarafından Çağatay Türkçesi ile yazılan ŞT, Türklerin soy kütüğünü anlatır. Eserde, Oğuzların tarihinin yanında, sosyal ve kültürel unsurlar da yer alır. Seçkin’in çalışması, ŞT’nin yazıldığı dönemde kültürel anlamda iletişim kurma görevini üstlendiğini varsaymaktadır. Bu varsayım doğrultusunda, ŞT’nin yazılış sebebi, Türklerin kültürel belleğini oluşturan dil kullanımı, iletişimin söylem eksenini ve iki aşamalı akış kuramına nasıl hizmet ettiği edim bilim aracılığıyla tespit edilmiştir.

İki ana bölümden oluşan *Söz Uçtu Yazı Kaldı* adlı eserin “Sunuş” bölümünde (s. 9-11) Ebulgazi Bahadır Han hakkında kısa ve öz bilgi verilmiş ardından ŞT’nin yazılış sebebine yer verilmiştir. Araştırmacı kitabın çıkış noktası olarak, ŞT’de yer alan dilsel tercihler ile anlatımsal işlevlerin çeşitli edimlere karşılık geldiğini belirtmiştir. Ebulgazi Bahadır Han’ın kültürel aktarım ediminde bulunduğunu ifade ederek yöntem olarak edim bilimini tercih etmesinin sebebini açıklamıştır. Sunuş kısmının hemen akabinde, ŞT’de anlatılan soy kütüğünün görseline (s. 12-13) yer verilmesiyle Türklerin soy kütüğünün okuyucu tarafından rahat anlaşılabilmesi sağlanmıştır.

“Kuram” isimli birinci bölüm (s. 17-38) beş ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci ana başlık olan “Türk Dili Tarihi İçinde Çağatay Türkçesi” bahsinde dönem Türkçesi ve gelişimi

hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgi yelpazesi, Çağatay Türkçesi ile ilgili farklı görüşler beyan eden araştırmalar ve yapılan tasniflere yer verilerek genişletilmiştir. “Çağatay Türkçesi içinde Terākime ve Ebulgazi Bahadır Han” ana başlığı kendi içinde “Ebulgazi Han ve Kişiliği”, “Şecere-i Terākime ve Etkileri” olmak üzere iki alt başlığa ayrılmıştır. ŞT’nin Oğuz Kağan ile ilişkisine yer verilip Ebulgazi Bahadır Han ve dönem hakkındaki bilgilere yer verilmiştir.

Birinci bölümün “Şecere-i Terākime ve Kültürel İdeoloji” başlığı altında, Ş.T’nin sözlü geleneği yazılı geleneğe aktarmasıyla kültürel bağlamın sürekliliğine katkıda bulunan bir tarihî metin olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda metnin yazıya geçirildiği tarihsel bağlam, ŞT’nin oluşturulma amacı, yazar, muhataplar, kullanılan dilsel yapıların etkisiyle oluşturulan anlam ve toplumsal şema çizilmeye çalışılmıştır. “Edim Bilimi” başlığında, edim bilimin tarihsel gelişimi ve yöntem ile ilgili terimler izah edilmiştir. Birinci bölümün son ana başlığı olan “Kuramsal Çerçeve” de eserin “kitle toplumu kuramlarının tersine, çoğulcu bir toplumda kitle iletişim mesajlarının akışının kanaat önderlerince dolayımlandığını öne süren bir yaklaşım”¹ olan iki aşamalı iletişim akışı içinde aktarıldığı belirtilmiş ardından iletişim akışının temel özellikleri, “Denis McQuail ve Swen Windahl”² in çalışması ile vurgulanmıştır.

“İnceleme” isimli ikinci bölüm (s. 39-100) iki ana başlıktan oluşmaktadır. İlk ana başlık olan “Şecere-i Terākime’nin İletişim Yolları” bahsinde, araştırmacı tarafından Ebulgazi Bahadır Han’ın bilgilerini geleceğe taşıma gayesinde olduğu ve bunu belli iletişimsel yollar ile aktardığı belirtilmiş aynı zamanda eserde kullanılan üslup da vurgulanmıştır. İletişim yolları; “Retorik Soru Sorma, Eleştirme, Olumlama, Gönderim Yapma, Kalıp Yapı Kullanma ve Örtme(ce)” alt başlıkları altında gruplandırılmıştır. Belirtilen altı iletişim yolu, genel hatları ile açıklanmış ve ŞT’den cümle örnekleri sunulmuştur. Araştırmacı kitabın Sunuş bölümünde, tekrara düşmemek amacıyla verilen örnek sayısını sınırlı tuttuğunu ayrıca bildirmiştir.

“İnceleme” isimli bölümün ikinci ana başlığı olan, “Şecere-i Terākime’nin Edim Bilimsel Çıktıları” bahsinde, eserde iki aşamalı iletişim akışının gerçekleşmesine hizmet eden; soru sorma, eleştirme, olumlama, örtmece, gönderim ve kalıp yapının dilsel tercihler olduğu tespit edilmiştir. Bu tercihler ile oluşturulan iletişim yolları edim bilimsel çıktılar yaratmıştır. Yaratılan bu çıktılar araştırmacı tarafından tespit edilmiş ve İslami etkiyle Türk töresinin sentezlendiği kültürel ideolojinin eserde bu edim bilimsel çıktılar yardımıyla nasıl aktarıldığı yorumlanmıştır.

İlk alt başlık olan “Kutsallaştırma” isimli bölümde, ŞT’nin talep üzerine yazılmış olması ve bu talebin Ebulgazi Bahadır Han’a ithafen yapılması ile onun toplumda kanaat önderi konumunda bulunduğu vurgulanmıştır. Ebulgazi Bahadır Han’ın yaptığı işi din üzerinden kutsallaştırdığı tespit edilmiştir. “Güven Kazanma” isimli ikinci alt başlıkta, Ebulgazi Bahadır Han’ın anlattıklarının doğruluğuna duyulan güveni arttırmak amacıyla “bildiklerini söyleyip bilmediklerini söylemediği” vurgusu üzerinde durulmuştur. Bu tespitlerde, Ebulgazi Bahadır Han’ın toplumdaki güveni kazanmasıyla inandırıcılığının da aynı doğrultuda arttığı ve bir kanaat önderi olarak anlattıklarının kabul göreceği; bu bağlamda iki aşamalı iletişim akışının sağlandığı tespit edilmiştir.

“Toplumsal Göstergeler” isimli üçüncü alt başlık, kendi içinde dallara ayrılmıştır. “Düzen” bahsinde, ŞT’de toplumsal düzene ait bulguların olduğu, hikâyelerde temel amacın,

¹ Erol Mutlu. *İletişim Sözlüğü*. (Ankara: Ayraç Kitabevi Yayınları, 2008), 137

² Denis McQuail ve Sven Windahl. *İletişim Modelleri*. (Ankara: İmge Kitabevi, 2005), 85

toplumda var olan düzeni korumak olduğu tespit edilmiştir. “Devamlılık” bahsinde ise araştırmacı tarafından eserdeki hikâyelerde edim bilimsel olarak “davranış vetutum” değiştirmeye yönelik yer alan ifadelerin, var olan toplumsal düzeni korumak ve devamını sağlamak amacı taşıdığı ortaya konmuştur. “Sosyal Tabaka” bahsinde araştırmacı, ŞT’de Ebulgazi Bahadır Han’ın kendi hükümdarlığı döneminde Türkmenlerin önce Harezm’den kaçtığı, sonra Harezm’e geldiğini anlattığını belirtir. Araştırmacı bu anlatılardan hareketle, toplumsal sınıflandırmaya dair çıkarım yapılabileceğini vurgular ve bölgeye gelenlerin iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayrıldığını söyler. Akabinde Demir’in³ “İyiler, devlete hizmet edenler; kötüler ise bağlılıklarını bildirip vatandaş olanlardır.” ifadesine yer verir. Araştırmacıya göre, söz konusu ayırım devlete hizmet eden kişi iyidir, metaforunu yaratır; toplumsal düzen ve işleyiş sezdirilir. “Toplumsal Göstergeler” başlığının son alt dalı olan “İnsana Ait Özellikler” bahsinde, Ebulgazi Bahadır Han tarafından yazılan metinlerden hareketle “İnsanlar Tanrı’nın yeryüzündeki halifesidir”, “Her canlı doğar ve ölür”, “İnsanlar iyi ve kötü olarak ikiye ayrılır” vb. yorumunda bulunulmuştur.

“Dinî Göstergeler” isimli alt başlıkta, ŞT’de yer alan metinlerdeki inanç göstergelerinden hareketle, “Tanrı’nın ezeli ve ebedî olduğu, eşinin ve benzerinin olmadığı ve adaletli oluşu” vurgulanmış ve din yolu ile güç kullanıp dilsel manipülasyon gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. Diğer alt başlık olan “Kültürel Göstergeler” de araştırmacı, eserdeki kültür aktarımının toplumsal biçimlendirmeyi sağladığını ve kültürel çerçeveyi çizdiğini vurgulamıştır. Eserdeki hikâyelere İslâmiyet’in tesir ettiğini ancak genel hatlarıyla hikâyelerde Türk töresinin de devam ettiği belirtilmiştir. Türk töresinin İslami çerçevede anlatıldığı hikâyelerden oluşan ŞT’de anlatımı canlı tutmak amacıyla söz kalıplarından da faydalandığı belirtilmiştir. Bu söz kalıplarının, edim bilimsel açıdan kahramanın duygu durumunu yansıttığı tespit edilmiştir.

Sözlü geleneğin yazılı geleneğe aktarımıyla iki aşamalı iletişime sahip eserde, iletişim yolları ve edim bilimsel olgular kitap boyunca araştırmacı tarafından tespit edilmiş ve yorumlanmıştır. Tespit edilen ve iletilmek istenen mesajların hangi söylem ifadeleri yardımıyla oluşturulduğu ve iki aşamalı akış kuramına nasıl hizmet ettiği sorgulanmıştır. Türklerin şeceresinin anlatıldığı, toplumsal yapının kronolojik olarak verildiği ve Türklerin Soy Kütüğü anlamına gelen Şecere-i Terâkime’nin, okuyucular tarafından daha iyi anlaşılması için “Soy Kütüğü” görseline yer verilmesi eserin önemli noktalarındandır.

Seçkin’in çalışmasında, Türklerin kültürel belleğinin oluşmasında kullanılan dilin, edim bilimsel ve iki aşamalı akış kuramı doğrultusunda incelikle tasnif edilip yorumlanarak sunulması, alanda Türk dilindeki kadim eserlerin farklı bakış açısı/ açılarıyla ele alınabileceğini göstermektedir.

Kaynakça

Demir, Necati. Şecere-i Terâkime Türklerin Soy Kütüğü. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020.

McQuail, Denis ve Sven Windahl. İletişim Modelleri . Ankara: İmge Kitapevi, 2005.

Mutlu, Erol. İletişim Sözlüğü. Ankara: Ayraç Kitabevi Yayınları, 2008.

Seçkin, Pelin. Söz Uçtu Yazı Kaldı. İstanbul: Kesit Yayınları, 2023.

³ Necati Demir. Şeceri-i Terâkime Türklerin Soy Kütüğü. (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020),45